

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI, SAYI: 69
KONGRE VE SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ DİZİSİ: 2

ULUSLARARASI
YUNUS EMRE SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ

(Ankara, 7-10 Ekim 1991)

ANKARA, 1995

YUNUS EMRE'DE ÖLÜM DÜŞÜNÇESİ

İSKENDER PALA*

Yunus Emre hakkında yapılan araştırmalar ve yayımların hemen birçoğunda, onun ölüm hakkındaki düşünceleri birkaç cümle ile de olsa belirtilmiştir.¹ Onun şiirlerindeki belli nirengi noktalarından birini oluşturan ve felsefesinin özünde kendini daima hissettiren bu düşünce, okuyucu ruhunda yaptığı köklü değişiklik ve iç âleme doğru fetihlere zemin hazırlaması bakımından mutlaka üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu düşüncenin derinlemesine tedkiki, ta 13. asırdan günümüze dek hiç kopmadan süregelen Yunus çizgisini ve bu çizgi paralelelinde uzanan Yunuslar zincirinin halkalarını oluşturan şairleri daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Eskimek bir yana, devamlı tazelenen ve son birkaç yıldır artık dünya kamuoyunun dikkatlerini çekecek duruma gelen Yunus'un felsefesinde ölüm fikrinin köklü bir yeri olduğu kesindir. Yunus'un ölümle ilgili telakkilerini sistematik bir çerçeveye oturtabilmek için, biz onun bütün şiirlerini taradık.² Buna göre divandaki şiirlerden 30 adedi yalnızca ölüm konusunu işlemektedir: (bkz. 6, 9, 15, 35, 44, 74, 82, 87, 127, 152, 153, 184, 198, 207, 231, 241, 261, 272, 275, 276, 285, 291, 306, 311, 340, 350, 368, 385, 388, 413 numaralı şiirler). Diğer şiirler içinde ölümden bahseden beyit sayısı ise 500 civarındadır. Başka bir deyişle Yunus Emre Divanı'ndaki toplam beyitlerin 1/7'sine yakın kısmı ölüm teması üzerinde durur. Bunun içinde salt ölüm fikri yanında, tasavvufî gelişmelerinin tezahürleri, telvin, telkîn, teferrüc gibi telakkiler de yer alır. Bu bakımdan onun, ölüm hakkındaki düşüncelerini yoğunlaştırdığı —eskilerin Yek-âheng anlayışına uyan— şiirlerinde gördüğümüz fikrî yapı değişikliğinin en önemli sebebi, hiç şüphesiz tasavvufî fikirlerinin ve bilgi düzeyinin gösterdiği gelişim ve buna paralel olarak keşettiği yakîn makamıdır. Hâlden hâle geçiş ve ölüm tedâileriyle dolu beyitlerini serpiştirdiği bir kısım şiirlerinde ise, şair ve sanatkâr kişiliği ön plana çıkar. Bu tür şiirlerinde hasret, korku, pişmanlık, keder, ıstırap gibi menfî ruh hâlleri ile sevinç, neş'e, saadet, mest-

* Dr., Deniz Müzesi, Tarihî Arşiv Kısım Amiri, Beşiktaş-İstanbul-Türkiye.

¹ Msl. bkz. Fuad KÖPRÜLÜ, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Dördüncü baskı) Ankara 1981, s. 300 vd; Burhan Toprak, *Yunus Emre Divanı*, İstanbul 1950, s.40-43; Ahmed Kabaklı, *Yunus Emre*, İstanbul 1971, s.65-67, 115-117; Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Yunus'un Deryasında", *Milli Kültür*, Ocak 1991, sayı 80, s.44.

² Taradığımız Yunus Emre Divanı için bkz. Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, Ankara 1991.

lik, esenlik hâlleri içiçe görülür ve hepsi ölüm endişesiyle izlenir. Bu bir medd ü cezirdir ki, hayat ile ölüm arasında şimşek hızıyla gelir-gider.

Tasnif şekli elif-bâ'ya dayanan Divan tertibiyle sıralanmış bu şiirlerin yazıldığı dönemleri tespit etmek zor ise de Yunus'un konu bütünlüğüne dayalı ölüm şiirleri incelendiğinde, tasavvufî merhalelerinin hangi dönemlerinde hangi şiirleri yazdığı, az çok kestirilebilir. Sayın Ahmed Kabaklı ve Burhan Toprak'ın Yunus Emre hakkında yaptıkları çalışmalarda böyle bir yol izlenmiş ve ölüm temalı şiirlerin bir kısmı tespit edilerek tasnife çalışılmıştır. Biz konunun bu cephesi üzerinde durmayacak ve bir dönemde ölümden çok korkan, kötümserlik, kasvet ve acı haykırıışlarla dolu bir arayış içinde, ölümlü insanın yasını tutan Yunus'un, önceleri ölüme ürkekçe yaklaşmasını, zamanla ısınıp sevmesini ve nihayet olgunluk devrinde âdeta ölüme aşık oluşunu da bir kenara bırakarak onun ölüm anlayışının devrelerini bölümler hâlinde incelemeye çalışacağız:

Ölüm, ezelde takdir olunmuştur ve mahlukât fanidir. Buna inanan her Müslüman gibi Yunus da ölümü salt bir ruh teslimi olarak görmez. Ölüm devamlı bir hayatın başlangıcı, fanîlikten ebediliğe açılan bir kapıdır. Nitekim ölüm, yaşanmaması mümkün olmayan bir serüvendir ve Yunus'a göre devre devre gerçekleşir. Şimdi bu devreleri teşkil eden düşüncelerini, Yunus'un cümleleri ve görüşleri doğrultusunda incelemeye çalışacağız:

a. Hayat fanîdir

Yunus'a göre ölüm hayatla başlar. Hatta hayatın ta kendisidir. "Her nefis ölümü tadacaktır"³ emr-i İlahîsinin hilafına hareket mümkün değildir. Kişi, çağrıldığı anda gitmek gerektir. Öyle ise işin aslı şudur:

Yunus beşâret sana, gel derler dosttan yana

"Küllî şey'in yerci ilâ aslihi" söz aslıdır (33/10)**

Bunun için, dünyada irak seferler eylemeye, tûl-i emel taşımaya gerek yoktur (61/4). Nasıl olsa herkes bu dünyayı bir gün terkedecektir. Marifet, aşk eteğini tutarak gidebilmektir (59/4). Dünya bir ulu şar, ömür de bir tez pazardan ibaretken (69/1) bekâsı olmayan bu dünyada bin yıl da ömür sürülse sonunda insana bir saat gibi gelecektir (154/1). Âb-ı Hayat içen Hızır ile İlyas bile, ancak dünya hayatı denen birkaç zaman için ölümsüz olmuş değiller midir (158/6)? Öyleyse insan için gereken şey, fanî olan bu dünyayı hemen terkedivermektir (161/4). Bunun içindir ki bir yandan,

** Parantez içinde verilen numaraların ilk rakamı şiir numarasını, ikinci rakamı ise beyit numarasını gösterir.

³ Kur'ân-ı Kerîm, Enbiya, 35.

Yunus sözü âlimden, zinhâr olman zâlimden
Korka durun ölümden, cümle doğan ölmüştür (76/5)

diyerek ölümden korkmak gerektiğini vurgularken, bir yandan da,

Bu mânâdan kimse almaz, anda varan yine gelmez
Bu dünyaya kimse kalmaz, gelen göçer illerine (354/8)

Bu dünyaya gelen kişi, âhir yine gitse gerek
Misafirdir, vatanına, bir gün sefer etse gerek (139/1)

gibi söyleyişlerinde bu fanî dünyanın bir gurbet yurdu olduğunun idrakı ile aslî vatanını, hayatın öbür yüzünde görür. Ona göre asıl garip olan, bütün bu gerçekler karşısında insanın yine de gafil oluşu ve dünyanın faniliğini idraktan kaçınmasıdır. İnsan, eliyle mezara koyup geldiği yakınlarının hâlinden de ibret almamaktadır (235/7). Oysa hayır-şer yazılacak; ömür ipi üzülecek ve sûretler hep bozulacaktır (405/7). Bunun çaresi ise, son pişmanlığın fayda vermeyeceğini idrâk ile, canı, verip alanı tanımaktır. Söylediğine göre o bunu başaranlardandır:

Bu cân sana bakî kalmaz, anda varan geri gelmez
Son pişmanlık assı kılmaz, gel ikrâr et erenlere (314/6)

Yunus, kim öldürür seni, veren alır yine canı
Bu canlara hükmeden, kim idiğın bildim ahi (370/13)

Ancak en önemlisi şu dehşetli fısıltıdır:

Hakikat bilirsin, bir gün ölürsün
Ya niçin verirsin, özün gümâne (346/4)

Bu gerçeği anlayan kişi için hayatın faniliği-bakiliği hiç de o kadar önemli değildir. Önemli olan, ecel erdiği anda teslimiyet gösterebilmektir. Yunus gibi!..

Nice bu derd ile yanam, ecel ere bir gün ölem
Meğer ki sinimde bulam, şöyle garip bencileyin (277/5)

b. Dünyaya bağlanmamalıdır

Sahih bir hadîste, “Ölüm insana vaiz olarak yeter”⁴ buyurulmaktadır. Firavunlardan, Nemrutlardan bir artık olan bu dünyaya ilgi göstermek ve sevgi duymak, ölümü zorlaştıran en büyük engeldir. Mala mülke tamah etmek (124/11), dünya sevgisi ve bağlılığının başıdır. Mal mülk ne kadar çok olsa da mutlaka elden çıkacaktır(137/3). Oysa dünya bir pazardır ki canlar satılmaktadır (395/3). Dünya için uzun emeller besleyenler, muhakkak, cahillerdir

⁴ *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 164.

(80/5). Karun kadar nimete de sahip olsa, ölümün onu yok edeceği mutlakdır (361/2). Bu durumda Yunus,

Berk yapıştın şol dünyaya, koyup gitmeyesin gibi
Karanu yalnız sinde, varıp yatmayasın gibi (414/1)

demekte çok haklıdır. İbret almak için insanın çevresine bakıvermesi kafidir:

Günde birin gide durur, komşun sefer ede durur
Ecel bir bir yuda durur, bu dünyaya mağrur nedir (56/6)

Yunus'a göre dünyada biriktirilecek meta, ancak "Emr-i bilma'ruf nehy-i ani'l-münker" için olmalıdır. Nitekim kendisi de bunu söyler:

Benim bunda kararım yok, ben bunda gitmeye geldim
Bezirgânım metâim çok, alana satmaya geldim (179/1)

c. Dünya aldatıcıdır

Yunus'un dünya hakkındaki düşünceleri, "Dünya hayatı bir oyun ve oylanmadan başka bir şey değildir. Elbette ahiret yurdu, takva sahipleri için daha hayırlıdır. Hâlâ aklınız başınıza gelmeyecek mi?"⁵ emr-i İlâhîsinin çevresinde gelişir.

Bu dünyaya gönül veren, sonucu pişman olusar
Dünya benim dedikleri, hep ona düşman olusar (63/1)

yahut,

Bu şarın evvel tadı, şehd ü şekerden şîrîn
Âhir acısını gör, şu zehr-i mâra benzer (69/3)

gibi birçok beyitlerde Yunus dünyanın aldatıcılığını, (msl.17/11, 72/3, 117/4), ona bel bağlamamak gerektiğini, onun haddizâtında bir kahır evi olduğunu (154/2), sultanların bile mal ve mülklerini koyup gittikleri bu dünyanın sevgi ve şefkatinin asla samimî ve bakî olmadığını (155/2) uzun uzun anlatır durur. O,

Ey dünyaya aldanan, hayırla ihsân kanı
Unuttun âhireti, şefkatle îman kanı (396/1)

diyerek başkalarına sorduğu soruya, ihtimal önce kendisi maruz kalmış olmalı ki,

Yunus, dahi, uyanmadın, kendi ölümün sanmadın
Bu doğru yola gelmedin, her işleri gümân imiş (121/9)

diyerek de açkyüreklilikle nefis muhâsebesi yapmaktadır. Peki buna karşı çare nedir? Yunus'a göre çare şudur:

⁵ Kur'an-ı Kerîm, En'am, 32.

Bakma bu dünya yüzüne, aldanma halkın sözüne
Dönüp didâr arzusuna, ol Hakk'a yüz tutmak gerek (149/7)

İmdi, madem ki hayat fanîdir; dünyaya bağlanmak hatadır ve dünya aldatıcıdır, öyleyse kul olana gereken, ölüme hazırlıktır. İşte Yunus'un önemle üzerinde durduğu en mühim konu budur.

d. Ölüme hazırlık

Öncelikle söylemek gerekir ki Yunus dünyayı bir imtihan yurdu olarak görmekte ve "Allah, amelce hanginiz daha güzeldir diye, sizi imtihan etmek için hem ölümü; hem de hayatı yarattı"⁶ âyetinin müttakî şuuruyla hareket etmektedir. Bu hususta onun söyleyeceği pek çok söz vardır. Ama öncelikle bütün kötü huyları terketmek gerektiğini söyler.

Ey dostunu düşman tutan, gıybet yalan söz söyleme
Bunda gammazlık eyleyen, anda yeri dar olusar (63/2)

Ona göre ölüme hazırlık; ibadetleri yerine getirmek, gönüldeki kibir ve dünya sevgisini gidermek (99/5), süslü dünya nimetlerine itibar etmemek (99/2), kötülüklerden kaçınıp (99/6) asla yolunu şaşdırmamaktır (99/7). Belki dünyayı âhirete değışmemek, gece gündüz itaatte olmak (159/3), doğru bir yol üzere yürüyerek ölümü anıp ağlamak (137/1), öte dünyada yoldaş isteyerek bu dünyada bir klavuz gözetmek (141/3), nefsin istediklerini vermemek (155/7), ana-baba hakkına riayet (279/11), velhâsıl Muhammed Mustafâ'nın has ümmetinden olabilmek için gayret sarfetmektir (235/8). Bütün bunların başarılabilmesi için öncelikli gafletten uyanıp günahlara tevbe (22/1) ile iyi amellere devam gerekir. İlk adım ise dinin direğı olan namaz;

Bütün bunlar dervişlik adabındandır.

Bize bu tavsiyelerde bulunan Yunus'un kendisinin de bu yola ilticası için yakarışı şöyledir:

Hakk'a yakın olam mı ki, rahmetine dalam mı ki
Eremeden ölem mi ki, derviş olabilsem derviş (123/3)

Çünkü ona göre derviş olmak, dünyayı terki; dünyayı terk ise Allah katında diri olmayı beraberinde getirir. Ancak bunun için de ölünceye dek daima Sırat-ı Müstakîm üzere olmak gerektir:

Ey Yunus Emre ölünce, var yürü doğru yolunca
Dünyasını terk edenler, yarın hazrette ölmeye (316/6)

Ölüm kimine göre bir kaçınılmaz son, kimine göre müjdeli bir duraktır ki herkese sıra ile gelir (72/7); o hâlde bunda gaflet gerekmez, hazırlık ister:

⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Mülk, 2.

Bu vücudun sermayesi, od u su toprak u yeldir
Her biri aslına gider, gafil olmak nendir senin (148/4)

Bu ölüme hazırlığın en muteber şekli ise nefis terbiyesidir.

e. Yani ölmeden önce ölüm:

“Mûtû kable en-temûtû! (Ölmeden önce ölünüz!)” Bu hadîs, mutasavvıf şairlerin ve tekke muhitinin en fazla üzerinde durdukları düsturlardan biri olmak hasebiyle Yunus’un dilinden de sık sık tekrarlanır. Tasavvuf yoluna giren sâlik, artık dünyayı bir ayak bağı olarak görür (39/2). Ona göre insan şöyle bir silkinmeli, şeytanlarını kılıçtan geçirip nefsinin boynunu vurmalıdır (136/2). Çünkü dervişin yegâne şikâyeti nefisindedir. Yunus, “Nefsini öldüren gelsin (239/9)” der. Bunu başaranlar da ancak Hakk âşıklarıdır. Diğer bir deyişle, aşkın ilk şartı, nefsi öldürmektir:

Âşıklara yoldaş olup sâdıklara yâr olmadın
Ölmezden öndin ölmedin, aşk neylesin senin ile (347/2)

Aşk ile ölüm kolay gibi görünüyorsa da aşıklık uzun müddet çile ve yanıp yakılmak ister:

Gelin bu gün yanalım, yarın yanmamak için
Ölelim ölmez iken, yine ölmek için (251/1)

f. Ölüm nedir? Ecel nedir?

Ölüm bir keyfiyettir. Tecrübeyle sabit olamadığı için yalnızca müşâhade ve nazarî bilgiye dayanır. Ölüm anı hakkında kimsenin mutlak hükümleri olmaz. Ancak Yunus’un şiirlerine akseden ölüm hâli, İslam dininin de öngördüğü bir ölüm telakkisinden ibarettir. Semavî dinler, ölümün bedenlere mahsus olduğunu, ruhun ölümsüz ve mücerred bir varlık olarak öte dünyada yaşama-ya devam edeceğini açık bir şekilde bildirmektedir. Yunus’un ölümü algılayış biçimi de bu doğrultudadır:

Ten fanîdir can ölmez, çün gitti geri gelmez
Ölür ise ten ölür, canlar ölesi değil (158/2)

Ölen kişi öncelikle bedenî faaliyetlerden kesilir (394/9). Sonra gasil ve tekfin tamamlanır. İşte insan varlığı bu noktada son bulmaktadır (208/7). Hele tahta ata bindirildikten (6/6) sonra, artık selvi boylar, gülen yüzler, güzel sözler ve iyisiyle kötüsüyle beşerî duygular yok olur (21/5). Ruh için ise değişen fazla bir şey yoktur. O, bedeni terkediverir. Hepsi o kadar. İşte ruhun bedeni terkettiği bu âna ecel denir. Ecel, İlâhi takdir ile insana verilen ömrün sonudur. Alınıp-verilen nefes hesabıyla ölçülür ve sona erer. Bunun içindir ki Yunus da ecelin, insana kendisinden daha yakın olduğunu söyler (72/2). Kişinin takdir edilen nefes sayısı sona erince, ecel ve dolayısıyla ölüm kendini gösterir.

Bu noktada Azrail'in faaliyeti başlar (105/4). İşte bu sebeptendir ki "ecelin eli" her kulun yakasına yapışır. Kişilerin iyi veya kötü amelli oluşlarına göre bazan bir şerbet, bazan da bir zehir kâsesinde insana sunulur. İçmezlik yapmak ise elde değildir (17/9). İllâ ki İlahî aşk ile dolu olsun (190/5). Her hâl ü kârda, ruh bedenden ayrılmıştır. Bu ayrılış çok basit ama çok müthiş bir gelişmedir. Zerredir ama dünya yüklüdür; atomdur ama âlemleri sarsar. Söyleyiş ise çok yalın bir sehl-i mümtenedir:

Öldü diyeler, kaydım yiyeler
Bir kuş olubam, çıkam aradan (284/3)

Artık dünya geride kalmıştır. Şimdi başka bir âlemde, başka bir hayat başlar. Bu hayatın ilk durağı kabirdir.

g. Kabir serüveni

Kabir, zâhirde bir tükeniş ve bir son; hâtında ise bir diriliş ve bir başlanğıçtır. Bedenler, kabirde, bir taş yastığa baş koyup yatmakta iken (146/2) müthiş bir mücadele içindedir. Yılanlar-çıyanlar üşüşmüş, kemikler ve etler sızlamaya başlamıştır (22/2, 72/4). Çünkü sorular ve cevaplar ile bir imtihandır başlar. Rabbin kim? Kitabın hangisi? Zamanını nasıl harcadın? Evlatların? Malların? vs. vs. Eğer kişi iyi amelli ise, ışıksız kabir mustatili, aydınlık bir bahçeye dönüşür (136/6) beden çürümez (317/4) ve huzurla, kolaylıkla sorulara cevaplar verilir. Yok eğer değilse, yaman ki yaman!.. Yunus'a göre Münker ile Nekir, kişilerin kendi amellerinden ibarettir (205/8). Ameller iyiye her şey yolunda demektir. Bunun için onun tavsiyeleri, dualar ve yakarışları (16/3,4) sınırsızdır. Ancak en önemlisi, mezara girmeden, girmiş gibi davranarak, dünya-ahiret endişesinden kurtulmaktır.

Âhir bir gün ölürsün, ölüm vardır bilirsin
Kâmulardan ayrılıp, varıp sinde yattın tut (17/10)

Soru hesap olmayısar, dünya ahiret koyana
Münker Nekir ne sorar, tek olucak cümle murâd (20/6)

İşte bu merhalede kişi gerçekten ameli ile başbaşadır. Dostları, akrabaları, evlatları onu kara toprağa koymuşlar ve âdeta kaçarcasına da başından uzaklaşmışlardır. Hoca talkını verip gitmiştir. Ölen, başını mezar tahtasına vurmuş dünyadan göçtüğünü anlamıştır. Çok geçmeden sorular başlar. Bu hâl kıyamete dek sürer:

h. Kıyamet ve Mahşer

Bu şardan üç yol çıkar, biri cennet biri nâr
Birisinin arzusu maksud didâra benzer (69/7)

Bu bir âyetten iktibastır. Şöyle ki: “(Kıyamet koptuğunda), Siz de (ey insanlar), üç sınıf olmuşsunuz. Amel defteri sağından verilenler, ne mutlu o sağcılara. Amel defteri solundan verilenler, ne acıklı durumda o solcular. (Bir de üçüncü sınıf ki onlar hayır işlemekte) ileri geçenler, (cennete girmekte de) ileri geçenlerdir.”⁷

İsrafil’in Sur’a ikinci üfürüşüyle başlayan (317/10) kıyamette, herkes kendi derdine düşecek (20/8, 317/8) ve bir herc ü merc içinde mahşer toplanacaktır. Artık gerçek hesaplar sorulmaya başlanır:

İsrafil Sur’un urıcak, cümle mahluk uyanıcak

Soru hesap sorulıcak, Arap dili lisan gerek (138/2)

Allah’ın emri üzerine o gün şöyle bir nida erişecek; “Oku kitabını! Bugün sana karşı, iyi hesap görücü olarak kendi nefsin yeter”⁸

Yunus’a göre bu bir siyaset meydanıdır ve sermayelerimiz önümüze saçılacaktır (138/4). Her ki ettiğini o gün karşısında görür (60(6) ve mümin ile mürted ayrılır (116/7). Analar, evlatlar, dostlar birbirlerinden kaçıp feryâd- lar, çığlıklar, çağırımlar, aramalar başlar (138/5). Yoldaşlar yol şaşırtıp, mazlum ile zalim hesap görür. Bu günde insanın kendinden emin olması ya Allah’ın yargılamasına (186/6); ya adı güzel kendi güzel Muhammed’in şefaatine (100/5), ya da bu dünyada ölmeden evvel ölmeye bağlıdır. Yoksa teraziye konulan ilim ve amel, kurtuluş için fazla bir yarar sağlamaz:

Havf u reca nişe gelür, varlık yokluk bırağana

İlm ü amel sığmaz anda, ne terazû ne hod Sırat (20/7)

Ancak o günde, iyi amellere şiddetle ihtiyaç olduğu da kesindir:

Bir hastaya vardın ise, bir içim su verdin ise

Yarın anda karşı gele, Hakk şarabın içmiş gibi (388/5)

Bu noktadan itibaren ahiret yolculuğu iki ayrı kapıya açılır. İyiler ve kötüler, Sırat köprüsünden itibaren ayrılırlar:

1. Cennet-Cehennem

İyiler için cennet, zalimler için de cehennem mâlum. Yunus’a göre dünyadaki amellerle kişilerin cennete kavuşması güçtür. Cennet ancak Allah’ın ih-sân ve keremi, Peygamberimizin de şefaati iledir (100/4). Ancak seher vaktinde yapılan ibadetler (88/8), gece gündüz Allah’ı anmalar (154/5), nefsin isteklerine boyun eğmeme (345/5) ve en önemlisi gönüller yapmak (141/4) ile güzel sözler ve davranışların bunda payı vardır (102/5).

⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Vâkıa, 7-10.

⁸ Kur’ân-ı Kerîm, İsra, 14.

Haddizatında Yunus'un cennette gözü yoktur. O, cenneti birkaç evle birkaç huriden ibaret basit bir yer olarak görür (234/4). Onun istediği ise Didâr'dır. Ama didar için cennette olmak da şarttır.

Tasavvuf yolunun ortalarında bulunduğu zamanlarda,

Bir dem günahın fikr eder, dosdoğru tamuya gider
Bir dem görür Hakk rahmetin, uçmaklara Rıdvân olur (49/9)

diye tedailerde bulunan Yunus, kemâl noktasında Didar hasretiyle cenneti zindan görüp zahidlere terkeder:

Seni gördüm güneş gibi, cennet bana zindân olur
Cennetine zâhidin ko, uçmakta arzum yok durur (52/6)

Cehenneme gelince; Yunus'taki reca hissi, havfından çok öndedir. Kendisini cehennemde düşünmek bile istemez. Tıpkı cenneti de istemediği gibi. Ona göre cehennem Sırat'ın altındadır ve Sırat'tan geçemeyenler cehenneme düşerler (179/12, 136/8). Yunus, sağlam aşk ve imanı sayesinde Sırat'ı geçmeyi garantilemiş gibidir:

Ne tamudan yer eyledim, ne uçmakta köşk bağladım
Senin için çok ağladım, bana Seni gerek Seni (381/7)

Yunus'un sergüzeşti burada sona ermez. Çünkü cennette de iki grup insan vardır. İyi olanlar ve iyinin iyisi olanlar. İkinci grup için mükafatların en muhteşemine orada kavuşulur: Didar!..

j. Didar

Denilebilir ki Yunus'un kemâl mertebesinde yazdığı bütün şiirlerde Didar arzusu kendisini gösterir. O derece ki aşıkların Didar göreceğini öğrendiği (63/3) İlahî aşkın ilk demlerinde bile, onsuz bir dirlik istemez (180/6, 174/2). Âdetâ hedefini daha o zamanlarda belirlemiştir ve ne istediğini iyi bilmektedir:

Bize Didâr gerek dünya gerekmez,
Bize mâna gerek dava gerekmez (101/1)

Bunun içindir ki Didar olmayan cenneti gereksiz bulur (52/1). O'nsuz olduğu zaman iki cihan gözüne işkence gibi gelir (3/5). Oysa dost sevgisi taşıyanların dosttan yana gitmesi gerektiğinin idrakindedir (20/4). Madem ki evvel de O'dur, âhir de O'dur; can ve mekân O'nunladır, o hâlde ilticâdan başka yapılacak şey kalmamıştır (8/2). Dünya, güzeller, güzellikler, cennet, huri, Kevser vs. her şey o uğurda terke değer (70/6, 160/6, 381/8, 135/18). Bu terk'in özünü de aşk oluşturur. Ona göre insanı tecellî ile dolduran aşktır (381/3). Aşık, lâmekân olup dünya terkinin uran kişidir (96/5). Buna karşılık Maşuk, sonsuz lutuf ve inayet sahibidir:

Gör Halil'in inâyetin, deryâ-yı bî-nihâyetin
Bize Didâr gösteriser, bunca günâh etmiş iken (273/2)

Ölüm serüveninin sonu burasıdır. Yunus'un bu husustaki fikirleri, İslam inancından kıl kadar sapmayan bir muvahhidin görüşleriyle aynıdır. Ancak işin bir de vahdet-i vücûd cephesi vardır. Ölümü şeb-i arus görme; bu uğurda teşne-leb intizâr vardır. Ölümde bir güzellik görme, ölümü bir vuslat heyecanı ile bekleme vardır. Ölüm ve âhiret korkusu kalkınca Allah ile dolu olan zaman ve mekân, Yunus'un engin ruhundan, coşkun diline berrak bir sızıntı hâlinde iner ve mısralara bürünüp damlar. Gönlüyle aşkın birlik evreninde; cismiyle fakr içinde ve kara toprak üstünde yaşayan Yunus'un varlık muamması, ölüm kılıcıyla çözülür. Bu ölümden ne bir dehşet, ne de irkilme vardır. Belki bir özleyiş ve tebessüm. Münker, Nekir, sorgu, Sırat, Zebani, ateş vs. endişesini geride bırakmış olgun bir ruhun, kavurucu bir yalınlıkla gözler önüne serdiği engin bir manzaradır. Onda ne korkunç ruh buhranları; ne amansız dehşet kasırgaları vardır. Belki yumuşak bir esinti ile açılan gönüller, sessiz sedasız yapılan fetihler vardır. Bu da aşkın yeni bir boyutudur. Çünkü Yunus'un aşkı, asırlara hükmeden İlâhî bir terennüm olarak onu ölümsüzleştirmiştir. Kendisinin böyle bir ölümsüzlüğü isteyip istemediğini bilmiyoruz, ama aşıkların ölmeyeceğine dair pek çok mısraı dillerdedir.

k. Aşık ölümsüzdür

Yunus aşığı,

Gerçek âşık olan kişi, anmaya dünya ahiret
Âşık değildir ol kişi, yürüye izzeti kova (2/2)

diye tarif eder. Âşık için zaman kavramı yoktur. Nitekim Yunus bir yandan "Ezel ile ebed, dün ile bugündür bana (7/8)" derken bir yandan "Aşk ile biliş canlara, ezel ebed olmayı sar (24/1)" diyerek aradaki perdeyi kaldırır. Zaman mefhumu aradan kalkınca ölüm ile hayat arasında da bir fark kalmaz. Bunun için Yunus,

Ko ölmek endişesin, âşık ölmez bakîdir
Ölmek senin nen ola, çün canın İlâhîdir (33/1)

buyurur ve bu düşüncesini ısrarla birkaç yerde tekrarlar (47/6,7, 129/2). Demek ki ölümün veya ölmemenin yegane çaresi aşktır. Zaten hayattan murad da bu değil mi!...

Ben aşksızın olamazam, aşk olıcak ben ölmezem
Aşktır hayatım hâsılı, aşktan gayrısın bilmezem (192/5)

Tanrı'yı bilenler asla ölü değildir. Onların yaptığı ise aşk gölünde yüzmekten ibarettir (72/5). Madem ki bütün gelenler gidimkârdır, öyleyse aşk şarabı, âb-ı hayat mesabesinde görülmelidir. Yunus bunu tecrübeyle bilir:

Bildik gelenler geçtiler, gördük konanlar göçtüler
Aşk şarabın içen canlar, uymaz göçmeğe konmağa (1/10)

Aşk için öncelikle yanmak gerekir (129/8). Bunu, mânâ eri olmak izler. Mânâ için içine girince ölümsüzlüğe kapı açan aşkın da manevî bir mahiyete bürünmesi kaçınılmazdır.

Mânâ eri bu yolda melûl olası değil
Mânâ duyan gönüller, her giz ölesi değil (158/1)

Burada bahsedilen ölümsüzlük, hem dünya, hem de âhiret tasarrufunu elde bulundurmaktır. Yoksa bedenın öleceği âyetlerle sâbittir. Yunus bunu şu veciz ifadeyle terennüm eder:

Âşık öldü deyu salâ verirler
Ölen hayvân imiş âşıklar ölmez (113/8)

Gerçek mânâda ölümsüz olan aşk eri, hayatı boyunca ölümü istemekten de geri durmaz. Cismin, bedenın, kısaca fenomenın yok olması; yahut hayat sürerken yok edilmesi hem aşkın ilk şartı, hem de Fenâfillah'ın sırrıdır. Öyleyse Allah yolunda aşk şehidi olma isteği, her dervişin gayesi olmalıdır.

1. Ölümün cazibesi

Bu noktada ölüm, benliğin giderilmesi, ego'nun terkidir. Yunus'a göre bunun çeşitli yol-yordamı vardır. İlk etapta ten tertibinin terkedilmesi, yani terk-i dünya; sonra da iç'in imârı gerekir (56/4, 331/3). Bunun için aşk okunun yüreğe dokunması ve âşıkın temren kaygısından uzak olması şarttır (165/8). Ölüm olmadan maksûda varmak mümkün olmadığına göre, âşıkın ölümü istemesi ve buna şükretmesi en tabîî hâl tarzıdır (205/6). Bu bir nevi kurban olmadır. Ancak Mâşuk'un kurbanı kabûl etmesi şarttır (205/5). Bazan bu ölüm âşıkın gazi veya şehid mertebesine çıkarabilir, bazan İsmail'liğe yükseltir. Huzur'a varmak için de bunlardan biri gerçekleşmelidir (287/8). İşte gerçek dirlik budur. Yoksa bürhânsız, delilsiz o yolda yürünmez (398/4). Yürümeye başlayınca da hiç bir zorluk ve sınav, maksûda engel olamaz (283/2).

Yunus, bütün bu fikirlerini serdederken daimî bir yakarış ve Maşuk özlemi içindedir:

Al gider benden benliği, doldurur içime Sen'liği
Bunda iken öldür beni, varıp anda ölmeyeyim (296/3)

Acı dirliğim isteyen, tatlı dirilsin dünyada
Kim ölümüm ister ise, bin yıl ömür ver Sen ana (13/3)

Yunus bu tür şiirlerinde ölümü özler ve ister. Okuyucunun, bu şiirlerle karşılaşınca Yunus gibi davranması belki beklenemez; ama içindeki ölüm korkusunun ibresinde bir düşüş olması da yersiz bir etki değildir. Çünkü onun dilinde

ölüm kılık değiştirir, karizmatikleşir. Allah'ın, "Gazabını geçen rahmeti" ısrarla insanı teselli eder. Yunus için çok cazip olan bu ölüm, çağımız insanı için mutlaka pek ürkütücüdür. Ama bir gerçek de vardır ki Yunus'un mısralarında ölüm güzelleşir ve insanı şefkatli bir anne kucığı gibi usulca sarar. Onun, Allah yolunda ölüm isteğiyle dolu mısraları, tunçtan kalpleri eritip, bağışlanmanın aydınlığına bir pencere açar. Korkuları umuda dönüştürür ve mekanik dünyanın acımasız saptırmalarına, Tanrı rahmetinin çisiltilerini serpiştirir. Onun bu manevî ölüm isteği, âdetâ maddî ölümü de güzelleştirip süsler.

m. Ölümün güzelliği

Circisleyin ol dost beni, yetmiş kez öldürür ise
Bin kez dahi ölsün dese, yüz bin kez ileri gelem (182/3)

Madem ki Allah, "Her nerede olursanız, ölüm size erişir"⁹ buyuruyor; madem ki ölmek bir son değil, bir başlangıçtır ve madem ki Dost'a ermek ölmekle gerçekleşecektir (205/7, 317/9), o hâlde Circis mesleğini tutmak, yüz-süzlük demek olmayacaktır(52/5). Üstelik öldükten sonra, nimetleri saymakla bitmeyen cennetlerde Didar'ı görerek devam edecek bir ebedî hayat vardır (394/7, 33/2). O hâlde buna şükretmek gerekir.

Dost elinden ölür isem, güle güle geri gelem
Ganimet bilem bu demi, cân şükrâne verigelem(182/1)

Mülk-i bekâ bulanlar, meyl-i fenâ etsinler, hiç olacak iş mi (40/1)? Cânân elinden haber gelir gelmez, bu harabat ikliminde durmak akılsızlık olur (67/1). Öyleyse ölüm, gam için değil; sevinç içindir (26/10). Gerçek âşıklar zaten can vermek için acele edip yarışır (70/7). Velhâsıl ölüm bir asla rücûdur. Yunus bunun bilincindedir ve gayet samimi bir şekilde konuyu özetler:

Öldüğüm için gussa mı yerim
Ala canımı yine yaradan (284/2)

İnanıyoruz ki Yunus mutlu öldü. Ölümü bir güzellik, bir başlangıç bile-
rek gitti. Bu gidişte bir kalış, bu ölümden bir hayat vardır ki, Yunus asırlar
ötesine şöyle seslenir ve daima seslenecektir:

Bu dünyadan gider olduk, kalanlara selam olsun
Bizim için hayır dua kılanlara selam olsun

Ecel büke belimizi, söyletmeye dilimizi
Hasta iken hâlimizi soranlara selâm olsun

⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Nisâ, 78.

Tenim ortaya açıla, yakasız gömlek biçile
Bizi bir âsân vech ile yuyanlara selam olsun

Sala vere kasdımıza, gider olduk dostumuza
Namaz için üstümüze, duranlara selam olsun

Derviş Yunus söyler sözü, yaş doludur iki gözü
Bilmeyenler bilsin bizi, bilenlere selâm olsun